

Regeringens proposition

1979/80:121

om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning;

beslutad den 13 mars 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att anta det förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

HÅKAN WINBERG

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås att de nuvarande möjligheterna till ersättning vid oriktiga frihetsinskränkningar förbättras på några punkter. Sålunda skall ersättning enligt förslaget kunna lämnas till den som döms för färre eller lindrigare brott än frihetsinskränkningen avsåg, om det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för denna brottslighet. Vidare skall ersättning kunna lämnas då någon på grund av svensk myndighets begäran om utlämning e. d. har oriktigt utsatts för en frihetsinskränkning utomlands.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1980.

Propositionens lagförslag

Förslag till

Lag om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning

dels att 1 och 4 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 1 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Förelagen lydelse

1 §

Den som har varit häktad på grund av misstanke om brott eller som till följd av sådan misstanke under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen, underkastad reseförbud, intagen på rättspsykiatrisk klinik, tagen i förvarsarrest eller tagen i förvar genom beslut av befälhavare på fartyg eller luftfartyg eller av beskickning eller konsulat har rätt till ersättning av staten, om

1. frikännande dom meddelas *för gärningen*,

2. åtalet avvisas eller *avskrivs*,

3. förundersökning avslutas utan att åtal *väckes* eller, såvitt gäller förvarsarrest, beslutet härom *upphäves* utan att målet *hänskjutes* till rättegång eller disciplinstraff *ålägges*, eller

4. beslutet om frihetsinskränkning genom avslag på häktningsframställning eller efter överprövning, fullföljd av talan eller anlitan- de av särskilt rättsmedel *upphäves* eller *ersättes* av beslut om mindre ingripande åtgärd eller *undanröjes* utan förordnande om ny handläggning.

Den som har varit häktad på grund av misstanke om *ett eller flera* brott eller som till följd av sådan misstanke under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen, underkastad reseförbud, intagen på rättspsykiatrisk klinik, tagen i förvarsarrest eller tagen i förvar genom beslut av befälhavare på fartyg eller luftfartyg eller av beskickning eller konsulat har rätt till ersättning av staten, om

1. frikännande dom meddelas,

2. åtalet avvisas eller *avskrivs*,

3. förundersökning avslutas utan att åtal *väcks* eller, såvitt gäller förvarsarrest, beslutet härom *upphävs* utan att målet *hänskjuts* till rättegång eller disciplinstraff *åläggs*, eller

4. beslutet om frihetsinskränkning genom avslag på häktningsframställning eller efter överprövning, fullföljd av talan eller anlitan- de av särskilt rättsmedel *upphävs* eller *ersätts* av beslut om mindre ingripande åtgärd eller *undanröjs* utan förordnande om ny handläggning.

Nuvarande lydelse

Den som har varit häktad eller under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen som misstänkt för brott som avses i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken har jämväl rätt till ersättning, om gärningen i domen hänföres under sådant lagrum att häktning icke kunnat ske annat än enligt 1 § andra stycket eller 2 § samma kapitel och det icke har förelegat sådana förutsättningar för häktning som anges där. För rätt till ersättning på grund av anhållande fordras dessutom att det ej heller har förelegat omständighet som anges i 24 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken.

Föreslagen lydelse

Den som på grund av misstanke om flera brott har utsatts för en sådan frihetsinskränkning som avses i första stycket har rätt till ersättning av staten, om det beträffande något av brotten inträffar en omständighet som nämns i första stycket 1-3 och det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för den övriga brottsligheten.

Den som har varit häktad eller under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen som misstänkt för ett eller flera brott har också rätt till ersättning, om brottet eller något av brotten i domen hänförs till en mildare straffbestämmelse och det är uppenbart att frihetsinskränkningen vid en sådan bedömning inte skulle ha beslutats.

1 a §

Bestämmelserna i 1 § tillämpas också då någon på grund av svensk myndighets efterlysning för brott eller begäran om anhållande eller utlämning för brott har utsatts för en motsvarande frihetsinskränkning utomlands.

4 §

Rätt till ersättning föreligger ej, om den som har varit utsatt för

Rätt till ersättning föreligger ej, om den som har varit utsatt för

Nuvarande lydelse

frihetsinskränkningen själv uppsåtligt har föranlett denna. Har han sökt undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning eller, i fall som avses i 1 §, sökt undandra sig förundersökning eller lagföring, utgår ersättning endast om det finns synnerliga skäl.

Rätt till ersättning föreligger ej heller, om det i annat fall med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Ersättning får dock ej vägras på den grund att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd.

Föreslagen lydelse

frihetsinskränkningen själv uppsåtligt har föranlett denna. Har han sökt undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning eller, i fall som avses i 1 eller 1 a §, sökt undandra sig förundersökning eller lagföring, utgår ersättning endast om det finns synnerliga skäl.

Ersättning kan vägras eller sättas ned i den mån det i annat fall med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Ersättning får dock ej vägras eller sättas ned på den grund att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

De nya bestämmelserna tillämpas även i fråga om frihetsinskränkningar som har skett före ikraftträdandet och inte har upphört före denna tidpunkt. I övrigt tillämpas äldre bestämmelser beträffande frihetsinskränkningar som har ägt rum före ikraftträdandet.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-02-21

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Mundebo, Friggebo, Dahlgren, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Lagrådsremiss om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning

1 Inledning

Frihetsberövanden och andra frihetsinskränkningar kan komma i fråga enligt bestämmelser av skilda slag. I fortsättningen avses med judiciella frihetsinskränkningar sådana som har beslutats av allmän domstol som påföljd för brott (fängelse, internering m. m.) eller sådana som ingår som ett led i straffprocessen (häktning, anhållande, reseförbud m. m.). Med administrativa frihetsberövanden förstås sådana frihetsberövanden som har beslutats av förvaltningsdomstol eller förvaltningsmyndighet (t. ex. tvångsintagning för sluten psykiatrisk vård).

Även om frihetsberövanden och andra inskränkningar i den personliga friheten får företas endast i former som är avsedda att hindra obefogade ingripanden, är det givet att misstag inte kan helt undvikas. Det kan förekomma fall då det visserligen har funnits lagliga förutsättningar för ett ingripande när detta gjordes men det i efterhand visar sig att åtgärden har varit oberättigad. Det kan också inträffa att bedömningen har varit felaktig från början och något ingripande alltså inte borde ha ägt rum.

Den som utsätts för en oriktig frihetsinskränkning kan under vissa förutsättningar få ekonomisk kompensation av staten. Vid sidan av det skadeståndsansvar för fel eller försummelse vid myndighetsutövning som åvilar staten enligt 3 kap. skadeståndslagen (1972:207) har staten enligt särskild lagstiftning ett strikt ersättningsansvar för oriktiga beslut om frihetsinskränkning. Reglerna om detta ansvar finns i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning. Denna lag omfattar såväl judiciella som administrativa frihetsinskränkningar. Förutsättningarna för ersättning är

dock inte desamma vid de bägge typerna av frihetsinskränkningar.

När det gäller judiciella frihetsinskränkningar lämnas ersättning dels till den som har varit häktad eller har varit utsatt för en liknande straffprocessuell åtgärd, dels till den som har undergått fängelsestraff e. d. Den som har häktats etc. har rätt till ersättning bl. a. om frikännande dom meddelas eller åtalet avvisas eller avskrivs. Den som har undergått fängelsestraff e. d. har rätt till ersättning, om påföljden efter överklagande eller efter resning eller besvär över domvillan upphävs eller ersätts av en mindre ingripande påföljd. En förutsättning för ersättning är alltså att beslutet om frihetsinskränkningen har på visst sätt blivit ersatt med ett annat, utan att det behöver visas att beslutet i det särskilda fallet var felaktigt. Vid administrativa frihetsberövanden däremot lämnas ersättning endast om det är uppenbart att frihetsberövandet var utan grund. Bedömningen av åtgärden görs alltså med utgångspunkt i vad man efteråt känner till.

Lagen innehåller vissa undantag från rätten till ersättning. Bl. a. lämnas inte ersättning, om det med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Ersättning får dock inte vägras på den grund att misstanke om brott kvarstår.

Frågan om rätten till ersättning enligt lagen prövas i princip av allmän domstol. Staten företräds därvid av justitiekanslern (JK), som har möjlighet att även utom rättegång träffa uppgörelse med den skadelidande om ersättningen.

JK har i sin skadereglerande verksamhet påträffat några fall där han med hänsyn till lagens avfattning har ansett sig inte kunna medge ersättning trots att detta enligt hans mening borde ha varit möjligt. JK:s beslut i dessa ärenden har sänts över till justitiedepartementet för kännedom. JK har vidare i skrivelser till regeringen och chefen för justitiedepartementet framhållit att lagen bör ses över i en del avseenden.

De frågor som har aktualiserats genom JK:s påpekanden har tagits upp till behandling inom justitiedepartementet. Under ärendets beredning har samråd skett med JK, riksåklagaren, kriminalvårdsstyrelsen och Sveriges advokatsamfund.

2 Allmän motivering

2.1 Den misstänkte döms för färre brott än häktningsbeslutet e. d. har avsett

Den som på grund av misstanke om brott har utsatts för en straffprocessuell åtgärd (t. ex. häktning, anhållande eller reseförbud) har enligt 1 § första stycket i 1974 års lag rätt till ersättning av staten bl. a. om frikännande dom meddelas för gärningen, åtalet avvisas eller avskrivs eller förundersökning avslutas utan att åtal väcks.

JK har i en promemoria den 18 januari 1979, som tillsammans med en

samma dag daterad skrivelse har getts in till chefen för justitiedepartementet, pekat på ett problem som denna bestämmelse kan ge upphov till. JK anser att en bokstavstrogen tolkning av bestämmelsen innebär att ersättning inte kan lämnas i fall då någon har varit häktad e. d. för flera brott men därefter döms endast för något eller några av dem. Enligt JK gäller detta även om frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för den brottslighet som har lett till fällande dom, något som kan leda till stötande resultat i vissa fall.

Jag kan hålla med JK om att det inte klart framgår hur bestämmelsen i 1 § första stycket skall tillämpas när någon har häktats e. d. på grund av misstanke om flera brott. Den tolkning som enligt min mening ligger närmast till hands är att ersättning lämnas endast om det beträffande samtliga brott som har föranlett frihetsinskränkningen inträffar en omständighet som anges i 1 § första stycket, t. ex. då frikännande dom meddelas för alla gärningarna. Det kan finnas skäl att ge ersättning även i fall då den misstänkte visserligen döms för något eller några av brotten men det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för denna brottslighet. Jag förordar därför att en bestämmelse av detta innehåll förs in i 1 §, lämpligen som ett nytt andra stycke. Bestämmelsen bör utformas så att den kan tillämpas också då något eller några av brotten faller bort därför att åtalet för denna brottslighet avisas eller avskrivs eller därför att åtal över huvud taget inte väcks i den delen.

2.2 Den misstänkte döms för lindrigare brott än häktningsbeslutet e. d. har avsett

Enligt 1 § andra stycket i 1974 års lag kan ersättning under vissa förutsättningar lämnas när den brottslighet som med stöd av 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken har föranlett häktning eller anhållande bedöms lindrigare i domen. En förutsättning är att gärningen i domen hänförs under sådant lagrum att häktning inte hade kunnat ske annat än enligt 24 kap. 1 § andra stycket eller 2 § rättegångsbalken – dvs. att maximistraffet understiger ett års fängelse – och det inte har förelegat skäl för häktning enligt dessa bestämmelser. Vid anhållande krävs vidare att anhållandet har varat mer än 24 timmar i sträck och att det inte har varit av synnerlig vikt att den misstänkte togs i förvar med stöd av 24 kap. 5 § rättegångsbalken.

JK har i ett beslut den 31 mars 1977, som översänts för kännedom till justitiedepartementet, ifrågasatt om bestämmelserna i 1 § andra stycket i 1974 års lag erbjuder en rimlig lösning i situationer av det slag som beslutet illustrerar. Beslutet gäller en person som hade varit anhållen och därefter häktad i nio månader på grund av misstanke om försök till mord, grov vårdslöshet i trafik och grovt vållande till annans död. I domen, som löd på fängelse i fyra månader, bedömdes brotten endast som vårdslöshet i trafik

och vållande till annans död. Eftersom maximistraffet för vållande till annans död är två års fängelse hade häktning för detta brott kunnat ske med stöd av 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. JK fann därför att ersättning inte kunde lämnas enligt 1 § andra stycket i 1974 års lag, även om den misstänkte kanske inte skulle ha anhållits och häktats endast för de brott han dömdes för.

Jag anser för min del att det finns skäl att ändra gällande bestämmelser så, att den som på grund av misstanke om brott har varit häktad eller anhållen kan i större utsträckning än f. n. få ersättning i fall då han döms för lindrigare brott än frihetsinskränkningen avsåg. Liksom i den situation som jag nyss behandlade, nämligen att den misstänkte har dömts för färre brott än frihetsinskränkningen avsåg, bör enligt min mening ersättning kunna lämnas om det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för den lindrigare brottslighet som han döms för. Jag förordar därför att den nuvarande bestämmelsen i 1 § andra stycket utformas på detta sätt. Bestämmelsen bör med anledning av den ändring i paragrafen som jag förordade i föregående avsnitt tas in som ett nytt tredje stycke.

2.3 Den misstänkte döms till ett fängelsestraff som är kortare än häktningstiden e. d.

Enligt 1974 års lag kan ersättning inte lämnas till den som döms för den brottslighet som häktningsbeslutet e. d. har avsett, även om påföljden är ett fängelsestraff som understiger den tid frihetsinskränkningen har pågått.

JK har i ett beslut den 8 september 1978, som översänts för kännedom till justitiedepartementet, avlagt en begäran om ersättning till en person som på grund av misstanke om vissa brott hade varit häktad i nästan fem månader medan han undergått rättspsykiatrisk undersökning och som därefter hade dömts till endast tre månaders fängelse för dessa brott. Enligt JK fanns det i detta fall inte förutsättningar för ersättning enligt 1974 års lag.

Enligt 1974 års lag gäller f. n. som förutsättning för ersättning att grunden för beslutet om frihetsinskränkning senare visar sig vara oriktig eller att beslutet på visst sätt ersätts med ett nytt beslut av annat innehåll. Också den utvidgning av ersättningsmöjligheterna som jag har förordat i det föregående utgår från denna förutsättning. Enligt min mening finns det inte anledning att nu överge denna ståndpunkt och införa en rätt till ersättning även i vissa fall då den misstänkte döms för just den brottslighet som har utgjort grunden för beslutet om frihetsinskränkning. Att häktningstiden e. d. av utredningsskäl eller andra liknande orsaker undantagsvis kan bli längre än ett fängelsestraff som den misstänkte senare döms till och alltså inte i sin helhet kan avräknas på fängelsestraffet bör sålunda inte ensamt kunna motivera ersättning. Om en ersättningsmöjlighet infördes i ett sådant fall borde man f. ö. för konsekvensens skull ge ersättning även när den misstänkte i ett motsvarande fall döms till någon annan påföljd än fängelse, t. ex. skyddstillsyn eller böter.

Detta bör emellertid inte komma i fråga, bl. a. med hänsyn till att påföljden i detta fall kan ha påverkats av att den misstänkte har utsatts för en frihetsinskränkning.

2.4 Utlämning för brott

En person som i ett främmande land är misstänkt, tilltalad eller dömd för en gärning som är straffbelagd där kan under vissa förutsättningar utlämnas från Sverige till det landet. Bestämmelser om utlämning finns dels i lagen (1957:668) om utlämning för brott, dels i lagen (1959:254) om utlämning för brott till Danmark, Finland, Island och Norge. Förutsättningarna för utlämning enligt de båda lagarna skiljer sig på vissa punkter. Bl. a. krävs enligt 9 § andra stycket i den allmänna utlämningslagen att det föreligger sannolika skäl att den som begärs utlämnad har begått gärningen, om det inte finns en sådan överenskommelse med en främmande stat som avses i 9 § tredje stycket. Någon motsvarande prövning behöver inte göras enligt den nordiska utlämningslagen. Enligt 9 § andra stycket i den lagen är det tillräckligt att en domstol i det andra landet har funnit att det föreligger sannolika skäl till misstanke att den som begärs utlämnad har begått det uppgivna brottet.

För att säkerställa utlämning från Sverige kan de vanliga tvångsmedlen i brottmål (anhållande, häktning m. m.) användas. Också på denna punkt gäller emellertid en skillnad mellan de båda utlämningslagarna. Enligt den nordiska utlämningslagen får tvångsmedel användas utan att det, utöver vad som framgår av framställningen om utlämning, förebringas någon särskild utredning om att den som begärs utlämnad har begått det uppgivna brottet (12 §). Någon motsvarande bestämmelse finns inte i den allmänna utlämningslagen. Vid en begäran om utlämning till ett utomnordiskt land måste därför den myndighet som här i landet får ta ställning till om tvångsmedel skall användas pröva om de förutsättningar för detta som anges i rättegångsbalken är uppfyllda.

JK har i en skrivelse den 18 februari 1976 till regeringen framhållit att förutsättningarna för ersättning enligt 1974 års lag inte är tillfredsställande utformade när det gäller frihetsberövanden i samband med utlämning. Denna uppfattning grundar JK på två fall där ersättning begärdes på grund av oriktiga frihetsberövanden i samband med utlämning men där JK fann att ersättning inte kunde beviljas.

I det ena fallet hade en kvinna anhållits och häktats i Sverige på grund av en begäran om utlämning till Danmark, där hon var misstänkt för brott. Hon överfördes därefter till Danmark men frigavs sedan dansk myndighet hade beslutat att åtal inte skulle väckas. JK fann att ersättning för frihetsberövandet i Sverige inte kunde lämnas med stöd av 1 § i 1974 års lag, eftersom frihetsberövandet var en följd av framställningen om utlämning och alltså inte grundades på misstanke om brott. Ersättningsfrågan fick därför enligt

JK bedömas enligt reglerna i 3 § om ersättning för ogrundade administrativa frihetsberövanden. De svenska myndigheterna hade dock inte haft att pröva om det fanns tillräckliga skäl för misstanke om brott. Med hänsyn till detta ansåg JK att det inte var uppenbart att frihetsberövandet var utan grund och att ersättning därför inte heller kunde lämnas med stöd av 3 § i 1974 års lag.

I det andra fallet hade svensk myndighet begärt att en man som var misstänkt för brott här skulle utlämnas från Norge. Med anledning av denna begäran hade norsk myndighet hållit honom häktad och därefter fört över honom till Sverige, där han frigavs sedan förundersökningen avslutats utan att åtal hade väckts. Enligt JK kunde 1974 års lag anses reglera endast svensk myndighetsutövning. JK fann därför att lagen inte var tillämplig på frihetsberövanden som – även om de hade initierats av svensk myndighet – hade beslutats och verkställts av utländsk myndighet.

JK anser att det för att bota den brist i 1974 års lag som dessa fall visar på skulle vara en lämplig lösning att det land som begär utlämning från ett annat nordiskt land också tar på sig att utge ersättning för det frihetsberövande i det andra landet som föranleds av denna begäran. En sådan lösning förutsätter dock att ersättningsreglerna i de olika länderna är någorlunda jämförbara. Om så inte är fallet, bör man enligt JK möjligen överväga särskilda regler till skydd för den som begärs utlämnad från Sverige.

När någon har häktats eller anhållits i Sverige med anledning av en begäran om utlämning till ett annat land och frihetsberövandet senare visar sig vara oriktigt, kan det enligt min mening vara tveksamt om ersättningsfrågan skall bedömas enligt 1 eller 3 § i 1974 års lag. Eftersom det när utlämningen har begärts av ett utomnordiskt land ankommer på den svenska myndigheten att självständigt pröva om det finns förutsättningar enligt svensk lag för frihetsberövandet, kan emellertid en oriktig bedömning i detta fall grunda en rätt till ersättning oavsett vilken av paragraferna som kan anses tillämplig. Frågan om vilken paragraf som skall tillämpas kan däremot få större betydelse när utlämningen har begärts av ett nordiskt land. Som JK har funnit kan det nämligen ifrågasättas om det är möjligt att få ersättning med stöd av 3 §, när frihetsberövandet såsom i detta fall enbart är en direkt följd av framställningen om utlämning. Något sådant hinder för ersättning finns inte, om 1 § skulle tillämpas.

Vilken innebörd 1974 års lag än kan ha på denna punkt delar jag JK:s uppfattning att det är rimligt att det land som genom att begära utlämning utlöser ett frihetsberövande svarar för den skada som frihetsberövandet kan medföra om det är oriktigt. I första hand bör ersättning i denna situation alltså lämnas från det landet. Enligt uppgift från justitiedepartementen i Danmark, Finland och Norge är ersättningssystemen i dessa länder också utformade så att det bör vara möjligt att ge ersättning i fall av detta slag. Enligt min mening bör man genom en uttrycklig bestämmelse i 1974 års lag slå fast att de svenska ersättningsreglerna på motsvarande sätt ger möjlighet

till ersättning i fall då någon på grund av svensk myndighets begäran om utlämning har varit berövad friheten utomlands. En sådan bestämmelse, som i fråga om förutsättningarna för ersättning lämpligen bör anknyta till dem som enligt 1 § gäller för judiciella frihetsinskränkningar, torde kunna ges generell räckvidd och alltså göras tillämplig också i fall då en svensk myndighet begär utlämning från ett utomnordiskt land. Bestämmelsen bör ge rätt till ersättning även för det frihetsberövande som på grund av en efterlysning eller begäran om anhållande från svensk sida kan ha ägt rum i avbidan på den svenska utlämningsframställningen (se 23 § i allmänna utlämningslagen och 17 § i den nordiska utlämningslagen).

2.5 Undantag från ersättningsrätten

Enligt 4 § andra stycket i 1974 års lag föreligger inte rätt till ersättning, om det med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Av förarbetena till bestämmelsen framgår närmast att den är avsedd att fungera som en ren undantagsregel och inte dessutom som en jämningsregel (se prop. 1974:97 s. 66 f och 90).

Genom de ändringar i 1 § i 1974 års lag som jag har förordat i det föregående ökar utrymmet för skälighetsprövningar. Bl. a. av detta skäl anser jag att man nu bör införa en möjlighet att även ge jämkad ersättning, på samma sätt som gäller inom skadeståndsrätten i övrigt. Jag förordar därför att 4 § andra stycket utformas så att det tydligt framgår att ersättning inte enbart kan vägras utan också kan sättas ned, om det med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att full ersättning lämnas.

2.6 Kostnader

Enligt uppgift från JK har det under de senaste åren inkommit ca 100 ärenden per år om ersättning enligt 1974 års lag. Ersättningsnivån varierar från fall till fall. Det är dock inte vanligt att ersättning lämnas med belopp över 5 000 kr. Sammanlagt utbetalades under år 1979 335 000 kr. Kostnaderna belastar femte huvudtitelns förslagsanslag Ersättning till vittnen m. m.

De nu föreslagna lagändringarna kan inte antas medföra något nämnvärt tillskott av ärenden hos JK. Kostnadseffekten av lagändringarna torde därför bli rent marginell.

2.7 Ikraftträdande m. m.

De föreslagna lagändringarna bör träda i kraft den 1 juli 1980.

Liksom när 1974 års lag infördes bör lagändringarna göras tillämpliga på frihetsinskränkningar som har skett före ikraftträdandet och inte har upphört före denna tidpunkt (se prop. 1974:97 s. 80).

3 Upprättat lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till lag om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

Förslaget bör bifogas protokollet i detta ärende.¹

4 Specialmotivering

1 §

Den som har varit häktad på grund av misstanke om *ett eller flera* brott eller som till följd av sådan misstanke under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen, underkastad reseförbud, intagen på rättspsykiatrisk klinik, tagen i förvarsarrest eller tagen i förvar genom beslut av befälhavare på fartyg eller luftfartyg eller av beskickning eller konsulat har rätt till ersättning av staten, om

1. frikännande dom meddelas,
2. åtalet avvisas eller *avskrivs*,
3. förundersökning avslutas utan att åtal *väcks* eller, såvitt gäller förvarsarrest, beslutet härom *upphävs* utan att målet *hänskjus* till rättegång eller disciplinstraff *åläggs*, eller
4. beslutet om frihetsinskränkning genom avslag på häktningsframställning eller efter överprövning, fullföljd av talan eller anlitande av särskilt rättsmedel *upphävs* eller *ersätts* av beslut om mindre ingripande åtgärd eller *undanröjs* utan förordnande om ny handläggning.

Den som på grund av misstanke om flera brott har utsatts för en sådan frihetsinskränkning som avses i första stycket har rätt till ersättning av staten, om det beträffande något av brotten inträffar en omständighet som nämns i första stycket 1–3 och det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för den övriga brottsligheten.

Den som har varit häktad eller under mer än 24 timmar i sträck har varit anhållen som misstänkt för *ett eller flera* brott har *också* rätt till ersättning, om brottet eller något av brotten i domen hänförs till en mildare straffbestämmelse och det är uppenbart att frihetsinskränkningen vid en sådan bedömning inte skulle ha beslutats.

Första stycket. Lagtexten har justerats så att det tydligt framgår att ersättning kan utgå även i fall då frihetsinskränkningen grundar sig på misstanke om flera brott. En förutsättning för ersättning i detta fall är att det beträffande samtliga brott inträffar en omständighet som nämns i punkterna 1–4. Det behöver dock inte vara fråga om samma omständighet beträffande alla brotten. Ersättning kan lämnas t. ex. om något eller några av brotten faller bort därför att åtalet avskrivs i den delen medan frikännande dom meddelas för övriga brott.

Andra stycket. Enligt första stycket är ersättningsfrågan helt beroende av att ett beslut om frihetsinskränkning på visst sätt har ersatts av ett nytt beslut

¹ Bilagan har uteslutits här. Förslaget är likalydande med det som är fogat till propositionen.

med annat innehåll. Något utrymme för diskretionär prövning finns alltså inte. Till skillnad från denna bestämmelse innebär den nya regeln i andra stycket att det i efterhand måste göras en bedömning av om den återstående brottslighet som den skadelidande misstänks för är av sådan art att den ensam skulle ha föranlett frihetsinskränkningen. Det gäller med andra ord att sätta sig in i hur den myndighet som beslutade frihetsinskränkningen skulle ha ställt sig, om den brottslighet som senare har fallit bort över huvud taget inte hade varit med i bilden när beslutet fattades. Ersättning lämnas dock endast om det är uppenbart att frihetsinskränkningen då inte skulle ha beslutats.

Efterhandsprövningen avser inte bara beskaffenheten av den återstående brottsligheten, utan hänsyn måste också tas till andra föreliggande omständigheter. Rätten till ersättning kan sålunda vara utesluten, om det är antagligt att den misstänkte – trots att ett eller flera häktningsgrundande brott har fallit bort – ändå skulle ha häktats för den återstående brottsligheten med stöd av de särskilda häktningsgrunderna i 24 kap. 1 § andra stycket eller 2 § rättegångsbalken. Det kan också inträffa att den återstående brottsligheten visserligen inte skulle ha medfört t. ex. häktning men däremot någon annan form av frihetsinskränkning. Den nya bestämmelsen i andra stycket innebär att den misstänkte i så fall har rätt till ersättning. Givetvis bör dock inte full ersättning lämnas i detta fall, utan ersättningen kan sättas ned med stöd av 4 § andra stycket. Och skulle häktningstiden ha avräknats vid bestämmande av brottspåföljd, kan ersättning vägras enligt 5 §.

Enligt andra stycket kan ersättning lämnas, om det beträffande något av brotten inträffar en sådan omständighet som enligt första stycket utlöser rätt till ersättning. Om flera brott faller bort är det – liksom vid tillämpningen av första stycket – likgiltigt om orsaken är densamma beträffande alla dessa brott eller om exempelvis frikännande dom meddelas för något av dem medan åtalet avvisas eller avskrivs i fråga om andra brott.

Ersättning enligt andra stycket kan i och för sig lämnas även om den kvarstående brottsligheten ännu inte har slutligt prövats av domstol. Så kan ske om det är helt klart att den återstående brottsligheten, hur den än kan komma att bedömas av domstolen, inte skulle ha föranlett den aktuella frihetsinskränkningen. Är ersättningsfrågan tveksam, bör prövningen av frågan dock uppskjutas till dess att arten av brottsligheten har bedömts av domstol genom lagakraftäggande dom. Det kan också finnas skäl att avvakta med prövningen, om tiden för frihetsinskränkningen kan komma att avräknas eller på annat sätt beaktas vid fastställande eller verkställighet av påföljd (jfr 5 § i 1974 års lag).

Tredje stycket. Bestämmelsen ersätter det nuvarande andra stycket. I likhet med vad som gäller enligt det stycket avses endast fall då den misstänkte har varit häktad eller har varit anhållen under mer än 24 timmar i sträck. En skillnad är däremot att det i och för sig inte krävs att gärningen i domen hänförs under sådant lagrum att häktning inte hade kunnat ske enligt

huvudregeln i 24 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken. Enligt den nya bestämmelsen kan ersättning lämnas även när gärningen eller gärningarna omrubriceras i andra fall. Ett exempel på ett sådant fall har jag berört i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2), nämligen att den som har varit anhållen och häktad på grund av misstanke om försök till mord, grov vårdslöshet i trafik och grovt vållande till annans död senare döms endast för vårdslöshet i trafik och vållande till annans död. Ett annat exempel, som JK har nämnt i sin promemoria den 18 januari 1979, är att någon har varit häktad på grund av misstanke om misshandel men senare döms endast för misshandel som är att anse som ringa (se 3 kap. 5 § brottsbalken). En förutsättning för ersättning är dock att det är uppenbart att frihetsinskränkningen inte skulle ha beslutats endast för den lindrigare brottsligheten.

I fråga om den efterhandsprövning som skall göras enligt tredje stycket kan i övrigt hänvisas till vad som har anförts i specialmotiveringen till andra stycket beträffande den motsvarande efterhandsprövning som föreskrivs där. Detsamma gäller i fråga om möjligheten att medge jämkad ersättning i vissa fall. Till skillnad från vad som gäller enligt andra stycket krävs det dock enligt tredje stycket att den kvarstående brottsligheten har bedömts av domstol innan ersättningsfrågan prövas. Liksom vid tillämpningen av det nuvarande andra stycket bör domen också ha vunnit laga kraft (jfr prop. 1974:97 s. 83).

I vissa fall kan det bli aktuellt att tillämpa andra och tredje styckena i kombination. Ett exempel är att frihetsinskränkningen har avsett flera brott och att frikännande dom meddelas för något av dem medan brottsligheten i övrigt bedöms lindrigare i domen.

1 a §

Bestämmelserna i 1 § tillämpas också då någon på grund av svensk myndighets efterlysning för brott eller begäran om anhållande eller utlämning för brott har utsatts för en motsvarande frihetsinskränkning utomlands.

I 1 § finns en uttömmande uppräkningslista av de straffprocessuella frihetsinskränkningar som kan grunda rätt till ersättning. Givetvis kan det utomlands finnas olika former av frihetsinskränkningar som inte är av exakt samma slag som de svenska. Vid tillämpningen av förevarande paragraf får man i ett sådant fall göra en jämförelse mellan den utländska och närmast motsvarande svenska frihetsinskränkningen.

Om någon utomlands har utsatts för en oriktig frihetsinskränkning på grund av svensk myndighets begäran om utlämning e. d. men har fått ersättning i det andra landet för den oriktiga frihetsinskränkningen, reduceras hans skada i motsvarande mån. Ersättning enligt förevarande paragraf kan då endast avse den del av skadan som inte har ersatts i det andra landet.

4 §

Rätt till ersättning föreligger ej, om den som har varit utsatt för frihetsinskränkningen själv uppsåtligen har föranlett denna. Har han sökt undanröja bevis eller på annat sätt försvåra sakens utredning eller, i fall som avses i 1 eller 1 a §, sökt undandra sig förundersökning eller lagföring, utgår ersättning endast om det finns synnerliga skäl.

Ersättning kan vägras eller sättas ned i den mån det i annat fall med hänsyn till omständigheterna är oskäligt att ersättning utgår. Ersättning får dock ej vägras eller sättas ned på den grund att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd.

Första stycket. På samma sätt som när någon har häktats e. d. i Sverige därför att han har försökt undandra sig förundersökning eller lagföring bör ersättning kunna vägras, om han underkastas en motsvarande frihetsinskränkning utomlands på grund av en begäran om utlämning som har föranletts av att han har tagit sin tillflykt till det andra landet för att undgå förundersökning eller lagföring. Detta har markerats genom en ändring i första stycket.

Andra stycket. Bestämmelsen har justerats så att det tydligt skall framgå att den, i likhet med vad som gäller inom skadeståndsrätten i övrigt, medger att ersättning inte bara kan vägras helt utan också kan sättas ned till någon del, om det skulle vara oskäligt att full ersättning utgår. I specialmotiveringen till 1 § andra stycket har jag gett exempel på situationer där det kan finnas anledning att medge jämkad ersättning.

Enligt den nuvarande bestämmelsen i andra stycket får ersättning inte vägras på den grunden att misstanke om brott kvarstår utan att skuldfrågan är klarlagd. Givetvis bör det inte heller vara möjligt att sätta ned ersättningen av en sådan anledning. Att bestämmelsen har denna innebörd framgår uttryckligen av den nya lydelsen. I fall då ersättningen sätts ned med stöd av bestämmelsen bör skälen för detta tydligt anges, så att inte någon kan få den felaktiga föreställningen att nedsättningen har skett på grund av kvarstående misstanke om brott.

Övergångsbestämmelser

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

De nya bestämmelserna tillämpas även i fråga om frihetsinskränkningar som har skett före ikraftträdandet och inte har upphört före denna tidpunkt. I övrigt tillämpas äldre bestämmelser beträffande frihetsinskränkningar som har ägt rum före ikraftträdandet.

Om en frihetsinskränkning har upphört innan de nya reglerna har trätt i kraft, tillämpas de regler som gällde dessförinnan. Det innebär bl. a. att de äldre reglerna i 1 och 4 §§ kan komma att tillämpas någon tid sedan de nya reglerna trädde i kraft.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslaget till lag om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

LAGRÅDET

Utdrag
PROFOKOLL
vid sammanträde
1980-03-03

Närvarande: justitierådet Holmberg, regeringsrådet Hellner, justitierådet Persson.

Enligt lagrådet den 3 mars 1980 tillhandakommet utdrag av protokoll vid regerings-sammanträde den 21 februari 1980 har regeringen på hemställan av statsrådet Winberg beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

Förslaget har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Bertil Ekdahl.

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-03-13

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Mundebo, Wikström, Friggebo, Dahlgren, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Proposition om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till lag om ändring i lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning.

Föredraganden upplyser att lagrådet har lämnat lagförslaget utan erinran.

Föredraganden hemställer att regeringen föreslår riksdagen att anta förslaget.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta det förslag som föredraganden har lagt fram.

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 21 februari 1980.

Prop. 1979/80:121	19
Innehåll	Sid.
Propositionens lagförslag	2
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 21 februari 1980	5
1 <i>Inledning</i>	5
2 <i>Allmän motivering</i>	6
2.1 Den misstänkte döms för färre brott än häktningsbeslutet e. d. har avsett	6
2.2 Den misstänkte döms för lindrigare brott än häktningsbeslutet e. d. har avsett	7
2.3 Den misstänkte döms till ett fängelsestraff som är kortare än häktningstiden e. d.	8
2.4 Utlämning för brott	9
2.5 Undantag från ersättningsrätten	11
2.6 Kostnader	11
2.7 Ikraftträdande m. m.	11
3 <i>Upprättat lagförslag</i>	12
4 <i>Specialmotivering</i>	12
5 <i>Hemställan</i>	16
6 <i>Beslut</i>	16
Utdrag av lagrådets protokoll den 3 mars 1980	17
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 13 mars 1980 ..	18

